

Но независимо от тия строги полицейски мерки, с които се цели да се спре разпространението произведенията на писателя-комунист Николай Островски, те продължават да проникват у нас. Според непроверени още данни българският превод на „Как се каляваше стоманата“, извършен в Киев, се четял от политзатворниците в Шуменския затвор, попадал е тоя превод и в средата на партийни и ремсови дейци.

Освен това и тук, както и при много други случаи се е проявило късогледството, глупостта на фашистката полиция. Преводите на български език на „Как се каляваше стоманата“ и „Родени от бурята“ са били изземани, но същите книги доста широко са се разпространявали на руски език, продавали са се в съветската книжарница в София, дори са били показвани на изложбата на съветската книга в Университетската библиотека през 1938 г.

Сигурно трудно е било за полицейските органи да открият, че „Как закалялась сталь“ и „Как се закаляваше стоманата“, както и „Рожденные бурей“ и „Родени от бурята“ са заглавия на два езика на едни и същи романи.

ЙОРДАН ЦОНЕВ

ИЗ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРО-УКРАИНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ ОТНОШЕНИЯ

(П. Ю. ТОДОРОВ И УКРАИНСКАТА ЛИТЕРАТУРА)

Въпросът за българо-украинските литературни връзки е твърде слабо разработен. Особено малко внимание е обърнато в статии и изследвания на българо-украинските литературни връзки след Освобождението. А тези връзки са твърде значителни. Те начеват още към края на миналия век и продължават и през периода на разцвета на критическия реализъм в българската литература, и по времето на различните модернистични течения в нея, и по времето на развитието и разцвета на социалистическия реализъм. Известни са фактите за излизането тъкмо в Украйна на български език както на произведения на български писатели-емигранти там след 1923 година, така и на преводни книги от съветската литература.

Задача на настоящата статия е да се осветлят накратко литературните връзки на Петко Тодоров с украинската литература.

В историята на българо-украинските отношения след Освобождението литературната дейност на Петко Ю. Тодоров заема видно място. Неговото сътрудничество с бележитата писателка Олга Кобилянска, поета-революционер Иван Франко, етнографа Владимир Гнатюк, кореспондирането му с писателя Васил Стефаник, познанството му с Осип Маковей и с една от най-големите поетеси на Украйна — Леся Украинка са извънредно скъп принос в укрепването и развитието на културните връзки между българския и украинския народ.

Сближил се още в края на миналото столетие с някои руски революционни емигранти в Швейцария, младият Петко Тодоров започва да проявява изключителен интерес към прогресивната руска и украинска литература от онова време. Този негов интерес нараства още повече, когато през 1899 г. той се прехвърля от Берн в Берлин. Тук, като студент по славянска филология, Петко Тодоров започва да кореспондира с украинската писателка Олга Кобилянска. Впоследствие тази връзка се превръща в една голяма дружба и трайно литературно сътрудничество помежду им.

От писмата на Олга Кобилянска до нашия писател, които се пазят в Централния държавен исторически архив, може да се установи, че инициативата за започване на тази кореспонденция, датираща от м. май 1900 г., принадлежи на Петко Тодоров. Дъщеря

на дребен чиновник от Буковина (тогава под Австроунгарско), издигнала се благодарение на упорит труд и самообразование, и то в област, където са господствували немци и румънци, далеч от големите културни центрове, Олга Кобилянска, която нямала с кого да сподели свои радости и мъки, посреща с възторг първото писмо на българския писател. В своя отговор от 15 май 1900 г. тя моли Петко Тодоров да я запознае с българската литература, с българските периодични издания и с неговите творби. „Истина е — пише Олга Кобилянска в това писмо — че макар да сме толкова близо, така малко се познаваме един друг. . . . Аз с голяма радост бих се запознала и с Вашите творби; българската литература за мене е непознат свят; това е тъжно, но за жалост истина“¹. Отзивчивата Олга Кобилянска от своя страна запознава Петко Тодоров с най-изтъкнатите представители на новата украинска литература — Иван Франко, Васил Стефаник, Марко Черемшина, Осип Маковей, Наталия Кобринска, като му изпраща и адресите им. Благодарение на нея още същата 1900 г. във в. „Буковина“, издаван в гр. Черновци (бр. 146 от 23. XII), се появява и първият украински превод на Петко Тодоровата идилия „Певец“ („Співак“), направен от немски от буковинската писателка и приятелка на Олга Кобилянска — Евгения Ярошинска. Впоследствие същата идилия превежда от български и самата Кобилянска.

Запознала се с идилията на българския писател, възхитена от тях, Олга Кобилянска става първият популяризатор на неговото творчество в Западна Украйна. Когато през лятото на 1901 г. в Лвов в „Літературно-науковий Вістник“ излизат в превод други две идилии на Петко Тодоров заедно с критична статия за него, тя пише на Петко Тодоров: „Двете Ваши новелки излязоха. . . . Колко чувствителни и нежни са те! Как тънко следите Вие трепетите на душата — и как горещо се държите с Вашите герои. Пишете по-нататък. Вашите творби се четат така живо! Тук всички мои познати ги изпрочетоха, разбира се и Леся Украинка. Тя много се интересува от тях“².

Украинската писателка е следяла и за драматичното творчество на Петко Тодоров, интересувала се кога ще бъде представена драмата му „Зидари“ в Берлин, като по тоя случай му писала на 30. I. 1901 г.: „Желая Ви най-добър успех. Ако в нея има толкова живот, толкова есенция, толкова горещ пулс, както в хубавите Ви писма, тя положително ще успее“³.

Както идилията, така и драмите на Петко Тодоров, предимно тези, в които за основа са взети мотиви от народното творчество, не само са допадали на Олга Кобилянска, но са имали и пряко влияние върху нейното творчество. В края на юни 1903 г. нашият писател на път за България минава през Буковина и се отбива при Олга Кобилянска в гр. Черновци. Тук той се среща и с известния писател-хуморист Осип Маковей, посещава културния клуб на украинците „Беседа“, където се запознава и с други представители на градската интелигенция. През време на няколкодневния си престой в града на Кобилянска Петко Тодоров ѝ чете свои творби, споделя с нея някои свои литературни замисли, разказва ѝ съдържанието на бъдещата си драма „Самодива“. „Вие може би още не сте пристигнали у дома си, а аз вече Ви пиша — казва Олга Кобилянска на Петко Тодоров след заминаването му в писмото си от 26 юни 1903 г. — Но за това са виновни Вашите разкази. Аз ходя и шетам из къщи, и непрекъснато в мисълта ми е Вашата драма. . . . Всичко онова, което ми разказвахте. . . , е толкова увлекателно и ново, толкова поетично и свежо, толкова. . . оригинално и своеобразно! . . . И ако един ден напиша очерк, или идилия с мотив от народните символи или легенди, знайте, че това е Ваша заслуга!“⁴ И наистина, през 1908 г. Олга Кобилянска публикува дълбоко психологичната си повест „В неделя рано билки копах. . .“ („В неділю рано зілля копала. . .“), в основата на която са залегнали мотиви от известната украинска народна песен „Ой не ходи, Грицю, та на вечорниці“. Че Олга Кобилянска дължи написването на тази творба на Петко Тодоров,

¹ Архивен фонд на Петко Ю. Тодоров, инв. № 823, ЦДИА, София.

² Писмо от 21 юни 1901 г. Архивен фонд на Петко Ю. Тодоров, инв. № 823, ЦДИА, София.

³ Архивен фонд на Петко Ю. Тодоров, инв. № 823, ЦДИА, София.

⁴ Пак там.

разкрил пред нея богатството и свежестта на народните песни, узнаваме от очерка „За себе си“ („Про себе саму“), написан от писателката през 1921 г., където тя говори за срещата си с Петко Тодоров и за създаването на повестта. Кобилянска е могла да долови ценното в увлечението на Петко Тодоров да пресъздава мотиви из живота на народа и характери, излезли из народната среда. Тя не е забелязала противоречивостта в творчеството на Петко Тодоров (ницшеанските му увлечения), но вярно е схванала онова, което в творчеството на българския писател е съзвучно с тенденциите в украинската литература — да се търси и изобразява животът на народа. И ето какво говори тя в една своя автобиография: „През най-ново време извънредно много ме интересува българският писател Петко Ю. Тодоров. Този млад артист ми повлия със своите нови, напълно оригинални, много ценни възгледи върху литературата. . . така силно, че ми се иска да оставя стария път с насока към модернизма, по който вървах, и да тръгна по неговия път, който ми изглежда сроден и единствен път за създаване на народна творба и поезия, на народен характер. . . .“¹

Изтъквайки влиянието на Петко Тодоров върху творчеството на украинската писателка, не може да не споменем от друга страна някои заслуги на Олга Кобилянска за творческото развитие на нашия писател. При престоя си в Черновци Петко Тодоров се оплаквал на Олга Кобилянска от слабото внимание към неговите произведения в България, че българските читатели не го „обичат“. Като успокоява Петко Тодоров, Кобилянска му отговаря по-късно в писмото си от 26. VI. 1903 г., че той не трябва да обръща внимание на това, а да продължава да пише, както е писал досега, да върви по избрания от него път, да създава творби, които не е успяла да засегне никаква западна „култура“. „Още и още един път се обръщам към Вас — казва тя в същото писмо — пишете и по-нататък така, както сте намислили и както писахте идилиите си. Ако сега не Ви разбират, ще Ви разберат по-късно онези, чиято душа ще се разшири; това положително ще настъпи“². Ясно е, че Кобилянска, която е разбирала дълбоко проблема за въздействието на фолклора върху личното творчество, е искала да тласне Петко Тодоров по-нататък по пътя на реализма, наблягайки върху онова ценно, което проличава на места в произведенията му.

С не по-малък интерес е следял творчеството на украинската писателка и Петко Тодоров. Той е познавал разказите ѝ „Битка“, „Некултурна“, „Природа“, забележителната ѝ повест из народния живот „Земя“, а, както пише Олга Кобилянска в едно писмо, той се изказвал похвално за нейния разказ „Valse Melancolique“ (Меланхоличен валс). Макар самият Петко Тодоров, доколкото ни е известно, не е превеждал творби от Кобилянска на български, на него все пак дължим появата на първите ѝ произведения у нас, преведани от други — приятели и близки на писателя, какъвто по всяка вероятност е бил Хар. Игнатиев, превел през 1906 г. споменатия разказ „Valse Melancolique“ (сп. „Библиотека“, София, 1906—1907 г.). Освен този разказ, през периода от 1901 до 1916 г.) на български се превеждат и други творби на Олга Кобилянска. Това са предимно новели, в които писателката изобразява антиморалната същност на религията („У свети Ивана“)³, разорението на селяните („Земеделческа каса“)⁴, мизерията и сиромашията на фона на красивата Карпатска природа („Просякиня“)⁵, разкази с образи на силни и мъжествени жени, борещи се с ужасната капиталистическа действителност („Аристократка“)⁶, творби от ранния период на творчеството ѝ („Акорди“)⁷ и др. Преведен бил и разказът „Битка“, но за него не е известно дали е публикуван. А от едно малко съобщение, принадлежащо на перото на Петко Тодоров, поместено в сп. „Книгописец“, бр. 2—3, февруари—март 1904 г., узнаваме, че той е тъкмил да публикува в сп. „Мисъл“

¹ О. Кобилянска. „Твори“, т. 3. Київ, 1956, стр. 549—550.

² Архивен фонд на Петко Ю. Тодоров. . .

³ Вж. сп. „Знание“, бр. 23—24, 1. XII. 1903 г., стр. 9—11.

⁴ Пак там, стр. 6—8.

⁵ Вж. сп. „Знание“, бр. 23—24, декември 1903 г., стр. 8—9 и в. „Народни права“ бр. 69 от 11 септември 1905, год. XV, стр. 2.

⁶ „Аристократка“. В. „Утро“, София, 28 септември 1911 г., бр. 11 236.

⁷ Вж. сп. „Листопад“, кн. 22, София, 9 февруари 1914 г.

и идилията „Под открито небе“ заедно с автобиография на украинската писателка. Петко Тодоров е ценял извънредно много творчеството на Олга Кобилянска. Не случайно в статията си, посветена на Васил Стефаник (сп. „Демократически преглед“, кн. XI, април 1914 г.), като изтъква голямото значение на новата украинска литература за творческото развитие на младите български писатели, измежду най-бележитите представители на литературата на братска Украйна, наред с имената на Васил Стефаник и Лес Мартович, Петко Тодоров поставя и името на Олга Кобилянска. „А както в миналото — пише той в тази статия — някога малоруските писатели Шевченко и Марко Вовчок разкриха на нашите първи поети и белетристи цяла област за поетическо вдъхновение, дадоха първия тласък на българската белетристика. . . така и днес и Стефаник, и Олга Кобилянска, и Мартович. . . със своите мотиви и концепции и със своите грешки дори биха могли твърде много да спомогнат на българския писател да намери себе си и да разреши и да се освободи от много съмнения, които запречват пътя му. . .“¹

Сътрудничеството между Петко Тодоров и Олга Кобилянска не се изчерпва само с размяна на книги и преводи. От тяхната кореспонденция разбираме също, че, намирайки се в Берлин, Петко Тодоров редовно е информирал украинската писателка за всички литературни и други новини в германската столица и е посредничил в отношенията ѝ с немските издатели, които са издавали нейните произведения на немски. Нещо повече — Петко Тодоров е предлагал на Олга Кобилянска услугите си при превеждането на творби от украински автори на немски. Освен това те са се осведомявали взаимно за положението в техните страни — Олга Кобилянска запознава Петко Тодоров с националните борби на украинците срещу колонизаторските домогвания на немците и румънците в Буковина и на поляците — в Галиция, а нашият писател ѝ пише в края на 1902 г. за революционната борба на македонските патриоти срещу безчинствата на турските феодали, потопили в кръв Горноджумайското въстание през септември същата година. „Представям си как се вълнува Вашата душа от спомена за кървавата борба на Вашите братя с турците — пише Олга Кобилянска на Петко Тодоров в отговора си от 12. I. 1903 г. — . . . Аз никак не мога да си представя, че тя ще свърши в полза на турците. . . Аз мисля, че само тази идея ще даде на Вашите братя надземна сила; защото те знаят за какво се борят, докато турците не могат да имат същото чувство“.²

Петко Тодоров е проявил голям интерес и към личността и творчеството на известния украински писател-демократ Васил Стефаник.

Още като студент в Краковския университет (от 1892 г.) Васил Стефаник се събира с украински, литовски, полски и български прогресивни студенти и социалисти, взема дейно участие в обществения и литературен живот. От тези именно студенти Петко Тодоров по всяка вероятност и научава за литературната дейност на Васил Стефаник и още преди да се свърже с него чрез Олга Кобилянска се запознава с първите му новели, излезли през 1899 г., т. е. същата година, когато пристига да следва в Берлин.

За връзките на Петко Тодоров с Васил Стефаник ние имаме много малко сведения. Както посочихме по-горе, нашият писател започва да кореспондира с него чрез Олга Кобилянска в края на 1900 г. От намиращите се в Централния държавен исторически архив две оригинални писма на Васил Стефаник — първото от 16. I. 1901 г. и второто от 20. IV. 1901 г. — узнаваме само това, че Петко Тодоров искал от украинския писател да му изпрати неговите творби и че Васил Стефаник проявявал интерес към българската литература и се интересувал къде може да си набави творби на наши автори. Може да се предполага, че кореспондирането помежду им не се изчерпва само с посочените две писма, още повече, че ние не притежаваме писмата на Петко Тодоров до Васил Стефаник.

След като се запознава с новелите на Васил Стефаник, Петко Тодоров се залавя ревностно да популяризира и неговото творчество в България. Ценното е това, че той

¹ Петко Тодоров. Васил Стефаник. Сп. „Демокр. преглед“, април 1914 г. кн. XI, стр. 365.

² Архивен фонд на Петко Ю. Тодоров. . .

схваща правилно идейното съдържание на творбите на бележития писател-демократ, изобразил живота на западно-украинското селячество в условията на буржоазно-помещическия строй. „Никой като него — пише Петко Тодоров в една своя бележка в сп. „Книгописец“ (бр. 1 от 15 януари 1904 г.) — не е тъй художествено представил в малко кръжило (по 2—3 странички) малоруския селски живот. . . Всеки разказ ни убеждава със субтилно усещане на изкуството. . . За рисуване образите авторът взема най-ярки бои. Стефаник е реалист. Всичко му служи за повод; представя оригинално, овява с вълшебство¹ на поезията; под описа туря живописна почва. На всичко от сърцето дава отзвук в природата“. Още по-голяма и задълбочена в идейно отношение характеристика на неговото творчество и епоха Петко Тодоров дава в споменатата статия „Васил Стефаник.“ След като запознава читателя с родния край на Стефаника, с мизерния живот на украинските селяни, пъшкащи под гнета на ужасната капиталистическа експлоатация в Австро-унгарската империя, той казва: „Ето на тия опустошени от глада и сиромашията поля и селения, на тази тревога и смут. . . е певец Васил Стефаник. . . той е сам селянин, роден в село и неговите къси очерки и импресии дишат преснотата и поетичността на непосредственото преживяване и заразяват със своята искреност“². По-нататък като говори за интереса на Максим Горки към художествените таланти на неговото време, Петко Тодоров продължава: „ . . . един път на остров Капри, когато стана помежду ни дума за Стефаника (Максим Горки — П. А.) процитира наизуст няколко реда от очерка му „Новина“, чудно хубави по своята библийска простота и изразителност и каза, че той много високо цени художествения такт на малоруския писател“³.

Благодарение на Петко Тодоров произведенията на Васил Стефаник проникват в България още през 1900 г. Първите им преводи на български обаче се появяват много по-късно, едва през 1911 г. Това е лирическата новела „Път“, публикувана във в. „Реч“, бр. 1214 от 6 януари 1911 г. През следващата година във в. „Мир“ (бр. 3645 от 2 септември 1912 г.) излиза новелата „Мойто слово“, превод на С. Др. Че публикуването на тази творба е дело на Петко Тодоров говори фактът, че в същия брой от вестника е напечатана и статия за самия Петко Тодоров заедно с идилията му „Една песен“. Две години по-късно, в сп. „Демократически преглед“ (кн. IV, април 1914 г.) заедно с посочената статия на Петко Тодоров за Васил Стефаник, се публикуват и три новели на украинския писател: „Каменен кръст“, „Новина“ и „Деца“, превод на Р. Кръстева.

Запознанството на Петко Тодоров с Иван Франко, Леся Украинка и Владимир Гнатюк става през септември 1901 година, когато българският писател, събирайки материали за дисертацията си „За отношението на славяните към българската литература“, посещава и Львов. Тогава (на 13 октомври с.г.), както съобщава Вл. Гнатюк в биографичната си бележка към публикувана във в. „Дело“ (бр. 222 от 3 октомври 1901 г.) Петко Тодорова идилия „Борба“, Петко Тодоров изнася в клуба на украинското просветно дружество „Руська Бесіда“ сказка за новата българска литература.

Като резултат от срещите на Петко Тодоров с Иван Франко и Вл. Гнатюк се установяват трайни връзки между българската и украинската литература. Българският писател бива поканен да сътрудничи в редактирания от Вл. Гнатюк „Літературно-науковий вісник“, Иван Франко му подарява известната си повест „Перехресні стежки“ („Кръстосани пътечки“), Вл. Гнатюк превежда и издава около 10 най-добри идилии на Петко Тодоров на украински. Петко Тодоров от своя страна изпраща на Иван Франко книги на български писатели: стихотворенията на Христо Ботев, пословиците на Петко Р. Славейков и др. А от едно негово писмо до Иван Франко от Берлин с неустановена дата (вероятно от октомври—ноември 1901 г.) узнаваме, че той е имал намерение да напише статия за влиянието на украинската литература върху българската. Благодарение на това сътрудничество през 1914 г. в юбилейния сборник, посветен на Ив. Франко по случай

¹ — магия — П. А.

² Петко Тодоров. „Васил Стефаник. Една бележка“. Сп. „Демократически преглед“, кн. IV, год. XI, април 1914 г., стр. 364—365.

³ Пак там.

40 години от литературната му дейност („Привіт Іванови Франкови. В сорокліте його письменської праці. 1874—1914, Львів, 1914) за пръв излиза на български Петко Тодоровата идилия „Камъни“.

Известно е, че Петко Тодоров е следял живо творчеството на бележитата украинска поетеса Леся Украинска. Не случайно в една бележка за литературния живот в Украйна, напечатана в сп. „Книгописец“ (бр. 2—3 от февруари-март 1904 г.), той пише следното за нея: „Друга малоруска поетка Леся Украинка, възторжено оценена напоследък от д-ра Иван Франко, работи върху нова драма „Касандра“. Занимливо е, в каква нова светлина ще постави Леся тоя предмет след въплътението, що му даде в статията си Макс Клиндер“.

Като говорим за приноса на Петко Тодоров за разширяването на културните връзки между българския и украинския народ, не може да не изтъкнем и значението на неговата дисертация „За отношението на славяните към българската литература“. В този труд той споменава за влиянието на Шевченко и Марко Вовчок върху творчеството на Любен Каравелов, запознава читателя с литературната дейност на украинеца Драган (псевдоним на Ярослав Романчук), допринесъл немалко за популяризирането на българската литература в Западна Украйна и Полша. Тук българският писател съобщава и за преводаческата дейност на А. Степович, издал през 1888 и 1893 г. в Киев две сборки с творби на Иван Вазов.

С казаното естествено не се изчерпва въпросът за връзките на Петко Тодоров с украинската литература. Ние не притежаваме всички негови писма до Иван Франко, писмата му до Олга Кобилянска и полския славист Антон Калина, но нека се надяваме, че всички тези документи ще бъдат публикувани в най-близко бъдеще и това ще даде възможност както на нашите, така и на украинските литературоведи да направят по-задълбочени проучвания върху тази тема.

Въпросът за българо-украинските литературни отношения е в тясна връзка с въпроса за българо-руските литературни връзки и отношения, тъй като украинската литература носи в себе си много от ония реалистични и хуманистични тенденции, които са характерни за великата руска литература. Това и налага да се разшири изследователската работа в тази насока, като се издирят материалите и документите, които характеризират отношенията между двете литератури и в най-ново време.

ПЕТКО АТАНАСОВ